

Celovita obravnava človekovih pravic in temeljnih svoboščin v šolah

Anida Sarajlić

Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport

Ozaveščenost o pomembnosti človekovih pravic sili v iskanje trajnejših rešitev na področju poučevanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin. S sprejetjem vse več dokumentov tako na mednarodni kot evropski ravni, ki zavezujejo države pogodbenice k izobraževanju in ozaveščanju otrok o njihovih pravicah ter prepoznavanju kršitev slednjih, se je ustvarila potreba po celovitem obravnavanju tega področja. Slovenija je kot podpisnica številnih pomembnih konvencij zavezana sprejeti določene ukrepe tudi na področju izobraževanja in ozaveščanja šolskega kadra ter učencev in dijakov ter o njih redno poročati. Najbolj trajno rešitev predstavlja uvedba posebnega izbirnega predmeta Človekove pravice in temeljne svoboščine v osnovnih šolah ter ustrezna dopolnitev izobraževalnih programov pri določenih predmetih v srednjih šolah oziroma obveznih vsebinah v gimnazijskih programih. Ustrezno rešitev predstavlja tudi uvedba obveznega predmeta Demokratično državljanstvo in človekove pravice v osnovnih in srednjih šolah, ki je skladna s priporočilom Sveta Evrope. Za realizacijo navedenih rešitev je potreben tudi poseben angažma vodstvenega kadra v vzgojno-izobraževalnih zavodih. Z uvedbo trajnih rešitev pa izpolnitev ukrepov ne bo omejena na projekte Evropskega socialnega sklada in državni proračun.

Ključne besede: človekove pravice, izbirni predmet v osnovnih šolah, učni načrti, mednarodni dokumenti, otrokove pravice

Uvod

Na izjemen pomen področja človekovih pravic kažejo tako nacionalni kot mednarodni in evropski dokumenti. Z analizo spodaj navedenih določb lahko sklepamo, da je Republika Slovenija zavezana otrokom zagotoviti ustrezno izobrazbo, ki se nanaša na obravnavo človekovih pravic, katerih del predstavljajo tudi otrokove pravice. V nadaljevanju bom izpostavila najbolj pomembne pravne dokumente, ki predstavljajo temeljno podlago za utemeljitev potrebe po dopolnitvi učnih načrtov v osnovnih šolah in izobraževalnih programih v srednjih šolah ter razloge za nezadostnost obravnavanja le določenih vrst človekovih pravic, kot so to državljanske in politične pravice.

Nacionalni dokumenti

Na področju nacionalnih dokumentov so najbolj pomembna določila Ustave Republike Slovenije (1991), ki predstavlja najvišji pravni akt in vsebuje temeljne določbe, ki so podlaga vseh ostalih pravnih aktov (zakoni, pravilniki, odredbe, navodila, odločbe itd.), za katere se zahteva skladnost s slednjimi. Torej, v Ustavi Republike Slovenije kot nadrejenem pravnem aktu je določeno, da je Slovenija demokratična, pravna in socialna država. Največji del besedila je namenjen človekovim pravicam in temeljnim svoboščinam, kjer so navedena predvsem osnovna zagotovila za zaščito najbolj temeljnih pravic državljanov. V zvezi s področjem izobraževanja je najbolj pomemben 57. člen Ustave Republike Slovenije. Tako je v tretjem odstavku navedenega člena določeno, da država ustvarja možnosti, da si državljani lahko pridobijo *ustrezno* izobrazbo. V zvezi s tem bi poudarila besedo *ustrezno*, saj kljub nedefiniranosti in splošnosti, ki dopušča široko interpretacijo, pomeni zagotovitev izobrazbe, ki je potrebna in primerna pri določeni fazi otrokovega razvoja in starosti. Nadalje je pomen človekovih pravic poudarjen tudi v 2. členu Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI 2007–2012), ki predstavlja krovni zakon na področju vzgoje in izobraževanja. V drugi alineji navedenega člena je določeno, da je cilj vzgoje in izobraževanja med drugim tudi vzgajanje za medsebojno strpnost, razvijanje zavesti o enakopravnosti spolov, spoštovanje drugačnosti in sodelovanje z drugimi, spoštovanje otrokovih in človekovih pravic in temeljnih svoboščin, razvijanje enakih možnosti obeh spolov in s tem razvijanje sposobnosti za življenje v demokratični državi. Torej, v obeh navedenih pravnih aktih so navedene človekove pravice, ki vsebujejo sklop državljanskih, političnih, socialnih, ekonomskih in kulturnih pravic. Posebno področje pa predstavljajo otrokove pravice, ki so obravnavane v Konvenciji o otrokovih pravicah (1989). Navedena konvencija vsebuje temeljne pravice otrok, ki morajo biti zagotovljene otrokom ter usklajene z nacionalnimi predpisi.

Mednarodnopravni dokumenti

Na pomembnost mednarodnih dokumentov in njihov nadrejen položaj v razmerju do nacionalnih pravnih aktov kaže 8. člen Ustave Republike Slovenije, ki določa, da morajo biti zakoni in drugi predpisi v skladu s splošno veljavnimi načeli mednarodnega prava in z mednarodnimi pogodbami, ki obvezujejo Slovenijo. Nadalje je določeno, da se ratificirane in objavljene mednarodne pogodbe

uporabljajo neposredno. V zvezi z navedenim lahko sklepamo o izjemnem pomenu in vplivu mednarodnega prava na nacionalno zakonodajo, ki mora biti usklajena z načeli mednarodnega prava in podpisanimi mednarodnimi pogodbami. V primeru, da nacionalni predpisi ne vsebujejo določb podpisanih mednarodnih pogodb oziroma jim nasprotujejo, se te uporabljajo neposredno.

Za področje vzgoje in izobraževanja je najbolj relevantna Konvencija o otrokovih pravicah skupaj z izbirnimi protokoli. V 29. členu Konvencije o otrokovih pravicah je tako določeno, da države pogodbenice soglašajo, da mora biti izobraževanje usmerjeno h krepitvi spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter načel, določenih z Ustanovno listino Združenih narodov ter k pripravi otroka na odgovorno življenje v svobodni družbi v duhu razumevanja, miru, strpnosti, enakosti med spoloma in prijateljstva med vsemi narodi, etničnimi in narodnimi ter verskimi skupinami in osebami staroselskega porekla. Torej, v konvenciji je neposredno izpostavljeno, da izobraževanje mora biti usmerjeno h krepitvi spoštovanja človekovih pravic. Da bi se dosegel namen navedene določbe, je potrebno dobro poznavanje celotnega področja človekovih pravic in temeljnih svoboščin in ne le določenega dela, ki predstavlja delno realizacijo teh določb. Konvencija o otrokovih pravicah ima še dva izbirna protokola, ki ju je Slovenija že ratificirala in tretjega, ki je v postopku ratifikacije. V Izbirnem protokolu h Konvenciji o otrokovih pravicah glede prodaje otrok, otroške prostitucije in otroške pornografije (b.l.) je v drugem odstavku 9. člena določeno, da države pogodbenice z ustreznimi sredstvi obveščanja, izobraževanjem in usposabljanjem ozaveščajo široko javnost, vključno z otroki, o preprečitvenih ukrepih in škodljivih posledicah kaznivih dejanj iz tega protokola. Pri izpolnjevanju navedenih obveznosti pa so države pogodbenice dolžne spodbujati sodelovanje skupnosti in še posebej otrok in otrok žrtev v takih programih obveščanja, vzgoje in izobraževanja ter usposabljanja, in to tudi na mednarodni ravni. Nadalje je v preambuli Izbirnega protokola h Konvenciji o otrokovih pravicah glede udeležbe otrok v oboroženih spopadih določeno (b.l.), da države pogodbenice spodbujajo sodelovanje mednarodne skupnosti, še posebej otrok in otrok žrtev, pri širjenju informacij in vzgojno-izobraževalnih programov v zvezi z izvajanjem protokola. V postopku ratifikacije pa je tudi tretji Izbirni protokol h Konvenciji o otrokovih pravicah glede postopka sporočanja kršitev, vezanih za otrokove pravice («Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a Communications Procedure» 2011).

Ne glede na zgoraj navedeno pa najbolj temeljni dokument mednarodne skupnosti predstavlja Splošna deklaracija o človekovih pravicah, ki je bila 10. decembra 1948 sprejeta in razglašena na Generalni skupščini Združenih narodov. Tudi v tem dokumentu je v drugem odstavku 26. člena izpostavljeno, da izobraževanje mora biti usmerjeno k popolnem razvoju človekove osebnosti in utrjevanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Pospesovati mora razumevanje, strpnost in prijateljstvo med vsemi narodi, rasami in verskimi skupnostmi ter pospeševati dejavnost Združenih narodov in ohranitev miru. Podobno je poudarjeno tudi v 13. členu Mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (1966) v katerem se države pogodbenice strinjajo, da mora imeti izobraževanje za cilj poln razvoj človekove osebnosti in dostojanstva ter da mora krepiti spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

Najnovejši dokument mednarodne skupnosti, relevanten za področje človekovih pravic, predstavlja Deklaracija Organizacije združenih narodov o izobraževanju in usposabljanju za človekove pravice (b.1.) katere določbe zavezujejo tudi Slovenijo. Že v 1. členu navedene deklaracije je določeno, da vsakdo ima pravico poznati, poiskati in pridobiti podatke o vseh človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah ter imeti dostop do izobraževanja in usposabljanja za človekove pravice. Nadalje je v 2. točki navedenega člena zapisano, da sta izobraževanje in usposabljanje za človekove pravice nujna za spodbujanje splošnega spoštovanja vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse v skladu z načeli univerzalnosti, nedeljivosti in soodvisnosti človekovih pravic. Dejansko uživanje vseh človekovih pravic, še posebej pravice do izobraževanja, naj bi omogočilo dostop do izobraževanja in usposabljanja za človekove pravice (3. točka 1. člena). V 2. členu deklaracije je podrobneje opredeljeno izobraževanje in usposabljanje za človekove pravice. V 1. točki navedenega člena je zapisano, da izobraževanje in usposabljanje za človekove pravice zajema vse dejavnosti za izobraževanje, usposabljanje, informiranje, ozaveščanje in učenje, usmerjene v spodbujanje splošnega spoštovanja in upoštevanja vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin, s čimer med drugim prispeva k preprečevanju kršitev in zlorab človekovih pravic s tem, da osebe opolnomoča z znanjem, sposobnostmi ter razumevanjem in razvojem njihovega odnosa in vedenja, da bodo krepile in spodbujale splošno kulturo človekovih pravic. V nadaljevanju je naveden obseg izobraževanja in usposabljanja za človekove pravice, ki zajema izobraževanje:

- o človekovih pravicah, kar vključuje posredovanje znanja ter razumevanje norm in načel človekovih pravic, vrednot, na katerih temeljijo, in mehanizmov za njihovo zaščito;
- s človekovimi pravicami, kar vključuje učenje in poučevanje, pri katerem so spoštovane pravice tako učiteljev kot učencev in
- za človekove pravice, kar vključuje opolnomočenje oseb, da lahko uživajo in uveljavljajo svoje pravice ter spoštujejo in branijo pravice drugih.

V 8. členu deklaracije je navedeno, da bi države morale na ustrezni ravni spodbujati razvoj strategij in politik ter po potrebi sprejeti tudi akcijske načrte in programe za izvajanje izobraževanja in usposabljanja za človekove pravice, in sicer z vključitvijo relevantnih vsebin v šolske učne načrte in programe usposabljanja.

Evropski dokumenti

Uporabo in upoštevanje zgoraj navedenih dokumentov na mednarodni ravni spodbujajo tudi Smernice EU za uveljavljanje in varstvo otrokovih pravic, v katerih so opredeljena prizadevanja Evropske skupnosti, ki med drugim temeljijo tudi na otrokovih pravicah in potrebah glede izobraževanja. Večino preventivnih ukrepov na področju vzgoje in izobraževanja, ki jih Slovenija mora sprejeti kot država pogodbenica številnih konvencij, je predlagal Svet Evrope, najstarejša panevropska mednarodna organizacija. Svet Evrope je avtor številnih pomembnih konvencij, med drugim tudi Evropske konvencije o človekovih pravicah.

Med obstoječimi dokumenti Sveta Evrope bi zaradi nekaterih aktualnih dogodkov doma in po svetu ter statističnih podatkov v zvezi s kaznivimi dejanji, kot so trgovina z ljudmi, zloraba prostitucije, spravljanje v suženjsko razmerje, ki iz leta v leto naraščajo (glej letna poročila Medresorske delovne skupine za boj proti trgovini z ljudmi¹), posebej izpostavila Konvencijo o ukrepanju proti trgovini z ljudmi, ki jo je Slovenija ratificirala 23. julija 2009 (MKUTL 2009). V konvenciji je državam pogodbenicam naloženo sprejetje učinkovitih politik in programov za preprečevanje trgovine z ljudmi, ki vključujejo izobraževanje in ozaveščanje. Nadalje naj bi države pogodbenice z namenom zmanjšanja povpraševanja, ki spodbuja vse oblike izkoriščanja ljudi, zlasti

¹ Glej http://www.vlada.si/teme_in_projekti/boj_proti_trgovini_z_ljudmi/#c1060

žensk in otrok, poleg zakonodajnih, upravnih, družbenih in drugih ukrepov, sprejele tudi izobraževalne ukrepe, ki imajo predvsem preventivno vlogo. Ti vključujejo izobraževalne programe za dekleta in fante med šolanjem, ki poudarjajo nesprejemljivost zapostavljanja na podlagi spola in pogubne posledice, ki iz nje izhajajo, pomembnost enakosti spolov ter dostojanstva in integritete vsakega človeka. V zvezi s to konvencijo je pomembno izpostaviti, da skupina strokovnjakov za ukrepanje proti trgovini z ljudmi (GRETA) spremlja in ocenjuje izvajanje konvencije ter ocenjuje sprejete aktivnosti oziroma morebitno pasivnost ali nezadostno ukrepanje držav pogodbenic. Iz določb konvencije je razvidna potreba po vključitvi tudi tovrstnih specifičnih vsebin v šolski kurikulum. Urad Vlade Republike Slovenije za komuniciranje, ki ima predvsem funkcijo ozaveščanja širše javnosti ter ozaveščanja rizičnih skupin letno sofinancira projekte nevladnih organizacij za ozaveščanje mladostnikov o nevarnostih trgovine z ljudmi.

Da gre za zelo pomembno in aktualno problematiko specifične narave, ki jo je potrebno umestiti v šolski kurikulum, kaže tudi dejstvo, da je v postopku ratifikacije tudi Konvencija Sveta Evrope o zaščiti otrok pred spolnim izkoriščanjem in spolno zlorabo (2007), ki jo je 12. julija 2007 sprejel Odbor ministrov. Konvencija v 6. členu zavezuje države pogodbenice, da sprejmejo določene zakonodajne in druge ukrepe, s katerimi zagotovijo, da otroci med osnovnošolskim in srednješolskim izobraževanjem pridobijo informacije o tveganju spolnega izkoriščanja in spolne zlorabe otrok. V 10. členu konvencije pa je še enkrat poudarjeno, da države pogodbenice morajo sprejeti ukrepe za boj proti spolnim izkoriščanjem in spolno zlorabo tudi na področju izobraževanja. Nadzorni organ, ki spremlja izvajanje konvencije, pa predstavlja Odbor pogodbenic, ki tudi spodbuja učinkovito uporabo njenih določb.

Vsebovanost področja človekovih pravic in temeljnih svoboščin pri obveznih in izbirnih predmetih v osnovnih šolah

V okviru obveznih predmetov, ki so določeni v predmetniku osnovnih šol, so človekove pravice vsebovane predvsem znotraj predmeta Zgodovina ter predmeta Domovinska in državljijska vzgoja ter etika.

V učnem načrtu pri predmetu Zgodovina je predvideno, da učenec obsodi zločine proti človeštvu, genocid, holokavst in druge

oblike množičnega kršenja človekovih pravic; obsodi politične sisteme, ki ne spoštujejo človekovih pravic; razvija dojemljivost za vrednote, pomembne za življenje v sodobni demokratični družbi, strpnost v medsebojnih stikih in odnosih, spoštuje drugačnost in različnost, medsebojno sodelovanje, spoštuje človekove pravice in demokratično državljanstvo; razvije enakopraven odnos med spoloma; razvije sposobnost za razumevanje in spoštovanje različnih kultur, ver, ras in skupnosti in se pripravi na samostojno in odgovorno ravnanje v življenju kot posameznik in kot član lokalne skupnosti in družbe. Učni načrt (Ministrstvo za šolstvo in šport 2011b) je zasnovan tako, da je okrog 75 odstotkov vsebin obveznih in okrog 25 odstotkov izbirnih, kar pomeni, da jih učitelj izbere skupaj z učenci glede na njihovo zanimanje in ob upoštevanju svoje strokovne presoje. Pri pregledu vsebin, zajetih od šestega do devetega razreda, lahko ugotovimo, da obvezne vsebine, vključno z izbirnimi, ki se nanašajo na človekove pravice, ne zadostujejo, da bi učenci razvili zgoraj naštetá pričakovanja oziroma dosegli tako visok standard dojemanja kršitev človekovih pravic, kot je to predvideno v okviru tega predmeta. Z analizo tematik učnega načrta za zgodovino lahko ocenimo, da se človekove pravice ne omenjajo neposredno, temveč se lahko sklepa, da so posredno vsebovane predvsem v sklopu izbirnih tem, in sicer med izbirnimi temami v šestem razredu pod področjem »prava za sožitje in življenje v skupnosti« in med izbirnimi temami v osmem razredu pod področjem »boj žensk za enakopravnost«. V devetem razredu pa se obravnavajo med obveznimi temami, in sicer v sklopu obravnave posledic druge svetovne vojne ter izbirnimi temami pod analizo emancipacije žensk in njenih posledic. Našteto pa ne more zadostovati, da se pridobi določeno znanje na področju mednarodnega humanitarnega prava, tj. posledic vojn ter kršitev človekovih pravic med vojno ter diskriminacije žensk skozi zgodovinska obdobja. Kršitve človekovih, tj. otrokovih, pravic med vojno postajajo čedalje bolj aktualne, saj je pogostost tovrstnih kršitev vse bolj medijsko izpostavljena. Glede na navedeno bi pridobitev ustrezne izobrazbe na tem področju, ki bi vsebovala predvsem analizo dogodkov in posledic, imela pomembno preventivno funkcijo pri ustvarjanju kritičnega mnenja do tovrstnih kršitev.

V okviru predmeta Državljska in domovinska vzgoja ter etika ki se poučuje v sedmem in osmem razredu, se od učencev pričakuje, da pridobijo temeljna znanja o človekovih in otrokovih pravicah, univerzalnih in nedeljivih, ter o etičnih načelih, na katerih

temeljijo; mednarodnem sodelovanju na različnih ravneh, s poudarkom na mednarodnih organizacijah (OZN, OECD, NATO) ter premagovanju predsodkov do drugih in drugačnih (Ministrstvo za šolstvo in šport 2011a). K razvoju politične pismenosti naj bi med drugim prispevalo poznavanje človekovih in otrokovih pravic; seznanjenje s temeljnimi načeli demokratičnega odločanja ter z demokratičnimi institucijami v lokalnem okolju, Sloveniji in Evropski uniji ter v svetovni skupnosti;² razumevanje pojmov kot so pravna in socialna država; seznanjenje z mednarodnimi razmerami in dogajanja ter z vlogo Slovenije na političnem, gospodarskem in vojaškem področju; premislek o razmerah, v katerih živijo ljudje v različnih delih sveta, in o obetih za njihovo prihodnost. Kritično mišljenje naj bi se oblikovalo z razpravo o etičnih načelih, ki so podlaga človekovih in otrokovih pravic; prepoznavanjem kršitev človekovih pravic v medijskih zgodbah in v vsakdanjem življenju; presojo stereotipnih predstav o drugih in drugačnih; premislekom o družbenih konfliktih ter možnostih in poteh za njihovo mirno reševanje in razpravo o konfliktu pravic. Dejavno vključevanje naj bi vsebovalo izvajanje humanitarnih dejavnosti v okviru šole in lokalnih skupnosti.

V skladu z učnim načrtom se v sedmem razredu v obsegu 35 ur poučuje vsebinski sklop »Slovenija je utemeljena na človekovih pravicah«, znotraj katerega se obravnavajo barbarska dejanja človeka v preteklosti; zgodovinski dokumenti, v katerih so zapisane človekove pravice; temeljne človekove pravice – univerzalne in brezpogojne; etična načela, vgrajena v idejo človekovih pravic (svoboda, pravičnost, dostojanstvo, enakost, solidarnost); človekove pravice v slovenski ustavi; stanje človekovih pravic; kršitve človekovih pravic; varovanje človekovih pravic (Varuh človekovih pravic, Mednarodno sodišče za človekove pravice⁵); ravnanje v primeru konflikta na področju človekovih pravic; otrokove pravice in varovanje le-teh in delovanje v nevladnih organizacijah za varstvo človekovih in otrokovih pravic. Znotraj predmeta oziroma drugega vsebinskega sklopa »Verovanje, verstva in država« se obravnava še pravica do veroizpovedi.

Navedeni predmet obsega štiri vsebinske sklope v skupnem trajanju 35 ur, kar pomeni, da se za en vsebinski sklop povprečno

² Opozarjam na neustrezno navedbo termina; v strokovni terminologiji je zastopan termin mednarodna skupnost.

⁵ Ker Mednarodno sodišče za človekove pravice ne obstaja, je najverjetneje mišljeno Evropsko sodišče za človekove pravice, ki je institucija Sveta Evrope.

nameni manj kot 10 ur. Ocena ur pri posameznem vsebinskem sklopu je odvisna tudi od samega obsega vsebinskega sklopa. Tako lahko sklepamo, da se za vsebinski sklop, ki se nanaša na človekove pravice, v povprečju nameni okrog 10 ur.

V osmem razredu pa ni posebnega neposrednega poudarka na človekovih pravicah, razen tega, da so posredno obravnavane znotraj vsebinskega sklopa »Demokracija od blizu« (volilna pravica, državljanske razprave o etičnih vprašanjih – evtanazija, splav, kloniranje), vsebinskega sklopa »Slovenija, Evropska unija, svet« (članstvo Slovenije v OZN in drugih mednarodnih ter EU organizacijah, vojaški konflikti) in vsebinskega sklopa »Svetovna skupnost«, znotraj katerega se obravnavajo tudi dejavnosti nevladnih organizacij, humanitarne in druge akcije v Sloveniji ter možnost sodelovanja v mednarodnih organizacijah.

V zvezi z zgoraj navedenim lahko zaključimo, da je v osmem razredu premalo vsebin, vezanih na področje človekovih pravic, saj se poučevanje le-teh obravnava v povprečju, ki predstavlja manj kot 10 ur.

Pri izbirnih predmetih v osnovnih šolah so učni načrti pripravljene kot triletni (tuji jeziki), triletni ali krajši (učenec lahko po enem ali dveh letih izstopi) ter enoletni (učenec lahko izbere predmet v katerem koli razredu) ali enoletni, vezani na razred.

Z analizo pestre ponudbe izbirnih predmetov se človekove pravice obravnavajo predvsem znotraj predmeta Državljanstva in kultura, ki se kot enoletni predmet poučuje v 9. razredu. Vsebina navedenega predmeta predstavlja poglobitev in razširitev znanja, ki so ga učenci pridobili pri predmetu Državljanstva in domovinska vzgoja ter etika. Pri tem predmetu je predvideno, da se učenci bolj poglobljeno in konkretno ukvarjajo z aktualnimi primeri, vprašanji in dogodki. Cilj predmeta med drugim je razvijanje strpnosti do različnih kulturnih, verovanjskih in vrednostnih sistemov posameznikov ali družbenih skupin in razumno razreševanje medsebojnih in družbenih konfliktov; spoznavanje najpomembnejših mednarodnih organizacij (Svet Evrope, OZN, UNESCO) ter spoznavanje temeljnih dokumentov in listin o človekovih in otrokovih pravicah; prepoznavanje različnih pojavnih oblik nepravilnosti, neenakosti in diskriminacije, pristranskosti, stereotipov in predsodkov ter kršitev posameznih pravic v konkretni situaciji.

Človekove pravice so obravnavane pri vsebinskem sklopu »Človekove in otrokove pravice« ter vsebinskem sklopu »Enakost in različnost«. Znotraj vsebinskega sklopa »Človekove in otrokove

pravice« je predvideno poučevanje družbenih norm, dolžnosti in pravic, obnovitev temeljnih človekovih pravic, spoznavanje dokumentov in listin, ki določajo človekove pravice, obnovitev in naštevavanje otrokovih pravic in spoznavanje Konvencije o otrokovih pravicah ter spoznavanje posebnosti otrokovih pravic vključno s primeri. Sklop »Enakost in različnost« vsebuje utemeljevanje osnovnih lastnosti, po katerih se posamezniki in družbene skupine razlikujejo; obravnavanje rasne, spolne, nacionalne, starostne, verske in generacijske razlike ter v povezavi s spolnim razlikovanjem tudi vlogo moških in žensk nekoč in danes. Poleg tega navedeni vsebinski sklop obsega področja strpnosti in solidarnosti, predsodkov in stereotipov ter diskriminacijo in nestrpnost.

Glede na zgoraj navedeno lahko sklepamo, da izbirni predmet Državljska kultura obsega večino vsebin, ki se neposredno nanašajo na človekove pravice, ki vključujejo posebno obravnavo otrokovih pravic ter temeljnih mednarodnih institucij in dokumentov. Le pri vsebinskem sklopu »Demokracija, politična ureditev in institucije« ni neposredne obravnave človekovih pravic, temveč je zgolj poudarek na razpoznavanju političnih sistemov držav, volitev, spoznavanju delovanja posameznih institucij ter neformalnem in formalnem delovanju skupin. Predmet obsega 32 ur na leto, kar pomeni, da se človekove pravice obravnavajo znotraj predmeta v povprečju 20 ur.

Stanje na področju srednješolskih izobraževalnih programih

V primerjavi z osnovnošolskim izobraževanjem lahko zaključimo, da so v srednješolskem izobraževanju vsebine, ki se neposredno nanašajo na človekove pravice, manj zastopane v izobraževalnih programih. Najširši pregled področja imajo gimnazijski programi, ki se v sklopu predmeta Zgodovina in predmeta Sociologija le deloma dotikajo pomena človekovih pravic, saj se le-te obravnavajo v povezavi z vsebino samega predmeta. Tako pri predmetu Zgodovina, ki glede na vrsto gimnazijskega programa obsega različno število ur (od 210 do 350 ur), ima področje civilnodružbenega gibanja in človekovih pravic med drugim tudi za cilj oceniti Deklaracijo o človekovih pravicah; razvijati pozitiven odnos do pomena spoštovanja človekovih pravic, enakosti, strpnosti in demokracije in obsoditi množično kršenje človekovih pravic.

Znotraj obveznih izbirnih vsebin, tj. vsebin, ki so obvezne v gimnazijskih programih ter vsebujejo področje človekovih pravic, sodita Državljska kultura in Vzgoja za mir, družino in nenasil-

lje.⁴ V sklopu Državlanske kulture, ki vsebuje pet področjih in ima predpisan obseg v trajanju 15 ur, se človekove pravice obravnavajo pod področjem ustavne ureditve Republike Slovenije in pod področjem, ki se nanaša na posameznika, družbo in državo, na katera se opirajo različna vprašanja v zvezi s človekovimi pravicami in temeljnimi svoboščinami. Navedeno pomeni, da se pri tej obvezni vsebini opirajo le na človekove pravice, vsebovane v ustavi. Značilnost omenjene obvezne vsebine je, da učitelj skupaj z dijaki izbere tri področja, ki jih je obvezno obravnavati. Ostale vsebine se lahko izvajajo v okviru dijakove proste izbire, kar pa predstavlja dodatno ponudbo šole.

Pri obvezni izbirni vsebini Vzgoja za mir, družino in nenasilje, ki se izvaja v predpisanem obsegu 15 ur, se spoznavajo oblike družinskega in spolnega nasilja ter nasilja nad nemočnimi ter se posredno obravnavajo nekatere kršitve otrokovih oziroma človekovih pravic. Za človekove pravice pomembno področje pri navedeni obvezni vsebini predstavlja »Kultura miru«, znotraj katere se obravnava vzgoja za mir in razumevanje med narodi v mednarodnih dokumentih in načela mednarodnega zaupanja, sožitja in odgovornosti, ki so pogoj za mirno reševanje sporov v mednarodni skupnosti, kar pa je vezano na aktualne mednarodne dogodke. V metodologijo navedene izbirne vsebine so vključene tudi različne mirovne dejavnosti.

Glede navedenega lahko sklepamo, da gimnazijski programi nudijo le parcialni pregled nad področjem človekovih pravic, ki se obravnava predvsem v okviru ustave, mednarodne politike mirnega reševanja sporov in družinskega nasilja in v primeru, da dijaki navedeno vsebino izberejo. Pomanjkljivost tovrstnih obveznih vsebin predstavlja tudi premajhno število ur, saj se za navedene vsebine lahko nameni v povprečju le pet ur.

Pri pregledu predmetnikov za nižje poklicne in srednje poklicne in strokovne šole lahko ugotovimo, da je obravnava človekovih pravic najbolj primerna pri predmetu Družba. V zvezi s tem je potrebna ustrezna dopolnitev učnega načrta pri navedenem predmetu.

Zgoraj predstavljeno stanje kaže na izjemno pomanjkljivost vsebin, ki se nanašajo na človekove pravice. Slednje so zelo skromno zastopane med obveznimi vsebinami, čeprav so otroci v teh starostnih skupinah bolj dojemljivi za specifične tematike znotraj

⁴ Glej http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2012/programi/gimnazija/obvezne_izbirne_vsebine.htm#1

človekovih pravic. Zaradi izjemnega pomena, ki ga ima kontinuirano učenje posameznega področja, menim, da je potrebna prenova srednješolskih izobraževalnih programov, ki jih je potrebno obogatiti z zahtevnejšimi in bolj kompleksnimi vsebinami s področja človekovih pravic.

Možne rešitve

Rešitve, ki bi zajemale celoten pregled področja človekovih pravic v učnih načrtih osnovnih šol, so:

1. Razširitev vsebin s področja človekovih pravic pri obveznih predmetih Zgodovina in Državljanstva in domovinska vzgoja ter etika in izbirnem predmetu Državljanstva kultura ter pri obveznih vsebinah v gimnazijskih programih in ustreznih predmetih nižje poklicnih in srednje poklicnih in strokovnih šol.
2. Upoštevanje priporočila Sveta Evrope CM/Rec (2010)7, ki zagovarja uvedbo obveznega predmeta v osnovnih in srednjih šolah, ki bi se nanašal na izobraževanje za demokratično državljanstvo in človekove pravice.
3. Uvedba novega izbirnega predmeta Človekove pravice in temeljne svoboščine v osnovnih šolah, ki predstavlja splošen in celoten pregled vsebin samega področja ter ustrezna dopolnitev učnih načrtov v srednjih šolah.

Prva rešitev predstavlja nadaljevanje parcialnega izobraževanja človekovih pravic, ki so obravnavane pri različnih predmetih. Menim, da je neustrezna, saj so zgoraj navedena obvezna predmeta in izbirni predmet že obremenjeni z vsebinami in je nemogoče pričakovati, da bi prekrivali celotno področje človekovih pravic.

V letu 2010 je Svet Evrope sprejel priporočilo CM/Rec (2010)7, v katerem je obrazložena potreba po uvedbi posebnega predmeta Demokratično državljanstvo in človekove pravice. V priporočilu je izpostavljeno razmerje med demokratičnim državljanstvom in človekovimi pravicami, glede katerega je poudarjena medsebojna povezanost obeh področjih in njuno vzajemno nadgrajevanje, saj se demokratično državljanstvo nanaša predvsem na pravice in dolžnosti, ki so vezane na demokracijo in aktivno udeležbo državljanov v državnih, političnih, ekonomskih, socialnih, pravnih in kulturnih sferah, medtem ko človekove pravice in temeljne svoboščine zadevajo vse dele človekovega življenja. Nadalje je v besedilu priporočila določeno, da naj države članice v sistem vzgoje in

izobraževanja vključijo demokratično državljanstvo in človekove pravice. Skladno s priporočilom naj bi države članice Sveta Evrope v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah navedeno področje vključile med obvezne vsebine. Na področju višješolskega in visokega izobraževanja pa naj bi države članice izvajale promocijo inkluzije navedenih vsebin v učne načrte, saj je za višje stopnje izobrazbe značilna akademska svoboda. Navedena rešitev bi v osnovnih šolah pomenila ukinitve obveznega predmeta Državljanstva in domovinska vzgoja ter etika ter uvedbo novega predmeta, ki bi poleg državljanskih, političnih, ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic obsegal tudi celoten pregled področja človekovih pravic. Pri obveznih vsebinah gimnazijskih programov bi bilo potrebno Državljanstvo kulturo zamenjati z Demokratičnim državljanstvom in človekovimi pravicami. Uvedba tega predmeta bi bila potrebna tudi v izobraževalnih programih nižjih poklicnih in srednjih poklicnih in strokovnih šol.

Tretja rešitev omogoča samostojno in celovito obravnavo človekovih pravic in temeljnih svoboščin, brez poudarka na državljanskih in političnih pravicah. Uvedba samostojnega izbirnega predmeta bi obravnavala vse vrste človekovih pravic, ki se nanašajo na nacionalne, evropske in mednarodne predpise. Učenci in dijaki bi spoznavali najbolj temeljne pojme, inštitucije, postopke ter obravnavali aktualne dogodke, glede katerih bi razvijali kritično mnenje in vzpostavili določen odnos do slednjih. Navedena rešitev bi pomenila poenoteno obravnavanje samega področja, saj bi učencem omogočila celoten pregled, ki izključuje parcialno obravnavo in omogoča popolno obvladanje tega področja. Zadnja možnost predstavlja najbolj napredno rešitev, saj se v celoti posveča le človekovim pravicam. Edino pomanjkljivost predstavlja dejstvo, da ne gre za obvezno vsebino. V gimnazijskih programih bi bilo potrebno dopolniti obvezne vsebine, ki bi posebej vključevale področje človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter se obravnavale na zahtevnejši ravni, kot je to predstavljeno v predmetniku za osnovne šole. Tako bi imeli ponovitev vsebin, obravnavanih v osnovnih šolah, vključno z nadgradnjo obstoječega znanja. V zvezi z nižjimi poklicnimi šolami ter srednjimi poklicnimi in strokovnimi šolami pa je potrebna ustrezna razširitev vsebin pri predmetu Družba ali uvedba samostojnega predmeta Demokratično državljanstvo in človekove pravice.

Metodologija učenja človekovih pravic ne bi smela predstavljati posebnih težav. V metodičnem priručniku za poučevanje človekovih pravic *Prvi koraki* (Amnesty International 2009, 8–9) je na-

vedeno, da se učne vsebine pri predmetu Državljska vzgoja in »Vzgoja za mir, medkulturna vzgoja ...« in pri učenju človekovih pravic deloma prekrivajo, medtem ko so metodologije pri navedenih predmetih skorajda identične. Poleg konvencionalnih metod poučevanja je potrebno vključiti še sodobne metode in učne pristope, kot so neposredne učne dejavnosti, ki vključujejo argumentirano razpravljanje, primerjanje, analiziranje, kritično izražanje stališč, načrtovanje in izvajanje akcij in drugih dejavnosti, izdelovanje plakatov, pripravo referatov, razlaganje s primeri, interakcijo med seboj in z drugimi subjekti, debatiranje in komentiranje, predstavitev vsebin z uporabo informacijske tehnologije, raziskovanje in samorefleksijo lastnih dejavnosti, uporabo video-posnetkov, uporabo medijev, projektno delo, kreativno pisanje itd. Naštete metode so navedene v učnem načrtu pri predmetu Državljska kultura.

Poleg omenjenega je pomembno poudariti, da tudi izobraževanje kadra za poučevanje človekovih pravic ne bi smelo predstavljati večjih ovir, saj obstajajo tako usposabljanja, ki jih organizira Šola za mir, kot ustrezni priročniki za poučevanje človekovih pravic.

Vpliv vodstvenega kadra v šolstvu na modernizacijo učnih načrtov

Vodenje pomeni ustvarjanje skupne organizacijske kulture in vrednot, zadeva komunikacijske veščine pri spodbujanju zaposlenih z namenom uresničitve ciljev organizacije in vnašanje volje zaposlenim po zasledovanju čim boljših dosežkov (Dimovski, Pengar in Žnidaršič 2005, 5). Med značilnostmi, ki jih mora imeti vodstveni kader, bi izpostavila predvsem fleksibilnost in iniciativnost, ki sta pomembni lastnosti za ravnatelje ali direktorje vzgojno-izobraževalnih zavodov pri reševanju obravnavane problematike. Fleksibilnost predstavlja sposobnost in pripravljenost, da se v spremenjenih okoliščinah prilagodijo cilji, sredstva, stališče in metode, medtem ko iniciativnost pomeni sposobnost za začetek in spreminjanje dogodkov ter akcij, odločnost v ključnih trenutkih (Traven in Sirća 2001, 156–158).

V skladu z določbami ZOFVI je pomembno izpostaviti, da vodstvena funkcija v vrtcih in šolah zajema tako managerske kot strokovne sposobnosti posameznika. Nalogi ravnatelja kot pedagoškega vodje in poslovodnega organa javnega vrtca oziroma šole sta med drugim tudi odgovornost za uresničevanje pravic otrok ter

pravic in dolžnosti učencev, vajencev, dijakov, študentov višje šole in odraslih ter spodbujanje strokovnega izobraževanja in izpopolnjevanja strokovnih delavcev. V zvezi z navedenim je pomembno še sodelovanje ravnateljev z Zavodom RS za šolstvo (v nadaljevanju Zavod), ki sklicuje redna strokovna srečanja v zvezi s posodobitvami učnih načrtov v osnovnih in srednjih šolah ter predstavlja največjega ponudnika seminarjev in drugih oblik izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev. Aktivno sodelovanje med Zavodom in ravnatelji tako omogoča večjo učinkovitost in hitrejše sprejemanje potrebnih sprememb. Modernizacija oziroma posodabljanje učnih načrtov v osnovnih in srednjih šolah z obogatnimi vsebinami s področja človekovih pravic predstavlja napredne korake, vezane na uresničevanje otrokovih pravic ter krepitev preventivne funkcije, ki jo imata vzgoja in izobraževanje. Spodbujanje strokovnega izobraževanja in izpopolnjevanja strokovnih delavcev, ki naj bi obsegalo konstantno in kontinuirano izobraževanje in usposabljanje na področju novitet, je pomembna naloga ravnateljev, saj zmanjšuje možnosti za obstoj neustreznega šolskega kadra. V zvezi z navedenim je tako jasno, da pomanjkljivo znanje šolskega kadra, namenjenega za poučevanje človekovih pravic, ne sme predstavljati izgovora za nerealizacijo rešitev, navedenih v tem strokovnem prispevku.

Sklep

Z analizo izbirnih predmetov v osnovnih šolah lahko ugotovimo, da imajo tako učenci kot njihovi starši pestro ponudbo izbirnih predmetov, ki se nanašajo na raznovrstna področja. Glede na opravljeno vsebinsko razčlenitev učnih načrtov pri obveznih in izbirnih predmetih v osnovnih šolah lahko zaključimo, da so človekove pravice in temeljne svoboščine obravnavane v sklopu in v povezavi z drugimi temami, ki se nanašajo predvsem na področje notranjih predpisov. Med mednarodnimi dokumenti, ki so predstavljeni v učnih načrtih, je najbolj zastopana Konvencija o otrokovih pravicah, kar seveda ne zadošča za pridobitev temeljnega znanja na področju človekovih pravic. Poleg tega je pomembno omeniti, da se področje človekovih pravic ne obravnava celovito, temveč parcialno v okviru več predmetov in le nekaj šolskih ur. Parcialna obravnava ne daje celovitega pregleda področja, kar lahko pripelje do zmedenosti in nezadostnega pridobivanja znanja, ki se kaže kot težava pri povezovanju med temeljnimi pojmi, ki sodijo pod isto vsebinsko področje, obravnavajo pa se pri različnih predme-

tih in v povezavi z osrednjimi temami pri teh predmetih. Ker je vse več novih konvencij in protokolov k obstoječim konvencijam, ki nalagajo državam pogodbenicam sprejem ukrepov tudi na področju izobraževanja, ki naj bi imelo predvsem preventivno funkcijo, je skorajda nujno potrebno poiskati trajno rešitev v obliki:

- uvedbe izbirnega predmeta v osnovnih šolah, ki bi zajel najbolj nujne in občutljive vsebine ter predstavil splošen pregled človekovih pravic v nacionalnih, evropskih in mednarodnih predpisih in ustrezne prenove učnih načrtov v srednjih šolah ali
- uvedbe obveznega predmeta Demokratično državljanstvo in človekove pravice v osnovnih in srednjih šolah.

S tako pridobljenim znanjem bi otroci razvili visoko raven občutljivosti in empatije do najbolj pogostih oblik kršitev človekovih pravic z vzpostavitvijo kritičnega odnosa do aktualnih dogajanj doma in po svetu. S tem se bo razvijala večja ozaveščenost in pripravljenost na ukrepanje, kar bo zadostilo namenu preventivne funkcije, ki jo ima področje vzgoje in izobraževanja.

Z opravljeno analizo učnih načrtov v osnovnih in srednjih šolah lahko zaključimo, da imajo dijaki manj možnosti za kvalitetno pridobivanje znanja, ki se neposredno nanaša na človekove pravice, kar je povsem nelogično, če vzamemo v obzir, da bi višja stopnja izobrazbe morala omogočati temeljitejši vpogled v problematiko obravnavanega vsebinskega področja in razvijanje večje kritičnosti do kršitev norm s področja človekovih pravic. Ker za navedeno ugotovitev ter razloge za neustrezno, parcialno obravnavo človekovih pravic v učnih načrtih v osnovnih in srednjih šolah ne obstajajo utemeljitve, podkrepjene s strokovno razlago, je potrebno čim prej začeti z uvajanjem sprememb v obliki zgoraj navedenih rešitev.

Literatura

- Amnesty International. 2009. *Prvi koraki: metodični priročnik za poučevanje človekovih pravic*. Ljubljana: Amnesty International Slovenije.
- »Deklaracija Organizacije združenih narodov o izobraževanju in usposabljanju za človekove pravice.« B. l. http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/CP/Deklaracija_o_izobrazevanju_in_usposabljanju_za_CP_SL_prevod.pdf
- Dimovski V., S. Pengar in J. Žnidaršič. 2005. *Sodobni management*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

- »Izbirni protokol h Konvenciji o otrokovih pravicah glede prodaje otrok, otroške prostitucije in otroške pornografije.« B.l. http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/CP/Zbornik/I_OP_CRC_CP_-_Izbirni_protokol.pdf
 - »Izbirni protokol h Konvenciji o otrokovih pravicah glede udeležbe otrok v oboroženih spopadih.« B.l. http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/CP/Zbornik/I_OP_CAT_AC_-_Izbirni_protokol_h_Konvenciji.pdf
 - »Konvencija o otrokovih pravicah.« 1989. <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105>
 - »Konvencija Sveta Evrope o zaščiti otrok pred spolnim izkoriščanjem in spolno zlorabo.« 2007. http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/children/Source/LanzaroteConvention_sl.pdf
 - »Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah.« 1966. <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/mednarodni-pakt-o-ekonomskih-socialnih-in-kulturnih-pravicah/>
 - Ministrstvo za šolstvo in šport. 2011a. *Program osnovna šola: državljanska in domovinska vzgoja ter etika; učni načrt*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
 - Ministrstvo za šolstvo in šport. 2011b. *Program osnovna šola: zgodovina; učni načrt*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
 - »Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a Communications Procedure.« 2011. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/C.3/66/L.66
 - Traven, S., in V. Sirča. 2001. *Mednarodno organizacijsko vedenje*. Ljubljana: G v založba.
 - »Ustava Republike Slovenije.« 1991. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 24/90, 35/90, 37/90, 11/91, 4/91, 4/91, 7/91, 10/91 in 20/91.
 - »Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOVFI).« 2007–2012. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 16/07 – uradno prečiščeno besedilo, 36/08, 58/09, 64/09 – popr., 65/09 – popr., 20/11, 40/12 – ZUJF in 57/12 – ZPCP-2D.
 - »Zakon o ratifikaciji Konvencije Sveta Evrope o ukrepanju proti trgovini z ljudmi (MKUTL).« 2009. *Uradni list Republike Slovenije – Mednarodne pogodbe*, št. 14/09.
- Dr. Anida Sarajlić je višja svetovalka na Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport.
anida.sarajlic@gov.si